

УДК: 331.214.3:338.43

Васильєва О.О.
канд.ф.-м.н., доцент
Запорізький національний технічний університет

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ: ФАКТОРИ ТА ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ

Анотація. Розглядається сутність продуктивності праці у сільському господарстві, аналізуються фактори зростання продуктивності праці з урахуванням напрямку їх дії та засобів застосування.

Ключові слова: сільське господарство, продуктивність праці, фактори зростання продуктивності праці, заробітна плата.

Аннотация. Рассматривается сущность производительности труда в сельском хозяйстве, анализируются факторы роста производительности труда с учетом направления их действия и способов использования.

Ключевые слова: сельское хозяйство, производительность труда, факторы повышения производительности труда, заработная плата.

Annotation. The labor productivity is the main source of the agricultural production gross, and the important task for economists is finding ways to improve it. Improving productivity in agriculture favours the fullest satisfaction in food, leads to a reduction in costs of living labor for the production, to saving of working time, reduces the number of employees and improves living standards. The productivity growth in agriculture ensures the growth of national income and the development of industry.

Ukraine has favorable conditions for efficient agriculture management, but the level of labor productivity in the agricultural sector of Ukraine's economy lags behind the world level: it is almost five times less than in the USA, more than three times less in comparison with Poland and almost one and a half time less than in Russia.

This situation is caused by outdated technical and technological resources, imperfect motivation system that are used in agriculture. This leads to a reduction in the quality of agricultural products, increases the costs of raw materials and energy resources.

The impact analysis of labor productivity shows that Ukraine lost control of productivity in agriculture. The wage-push rates exceed the productivity growth.

The article describes the various methods of measuring productivity that use the direct and inverse performance. A model of performance management that takes into account the information base and definition of indicators list for productivity measuring is defined.

The factors of productivity increasing and the ways to implement them are described. In consideration of the specifics of agricultural production the factors can be combined into groups: biological, technical, technological, organizational and economic, professional, psychological and social. The labour productivity may be controlled with a glance to the direction of action and the ways of using one or another factors.

Key words: agriculture, labour productivity, factors of the labour productivity increase, wage.

Постановка проблеми. Продуктивність праці виступає індикатором конкурентоспроможності економіки та соціального забезпечення населення. Формування ефективного організаційно-економічного механізму підвищення продуктивності праці є важливою передумовою досягнення позитивних зрушень у соціально-економічному розвитку будь-якої держави. В основу стабільного розвитку сільськогосподарського виробництва покладено інтенсифікацію, основним фактором якої є підвищення використання трудового потенціалу та зростання продуктивності аграрної праці [1, с. 104].

В сучасній економіці прискорення темпів росту продуктивності праці у сільському господарстві є об'єктивною потребою й має

важливе значення для вирішення багатьох соціально-економічних питань. Головна роль зростання продуктивності аграрної праці полягає в тому, що вона виступає основним джерелом збільшення виробництва валової продукції сільського господарства й сприяє найбільш повному задоволенню потреби в продуктах харчування. Підвищення продуктивності праці призводить до скорочення витрат живої праці на виробництво продукції, тобто до економії робочого часу, скорочення чисельності працівників, робочого часу, а вивільнений час використовується для задоволення особистих та суспільних потреб людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управління продуктивністю

праці та виявлення її резервів обумовлює постійну увагу до цієї теми вчених-економістів. Суттєвий внесок у дослідження ефективності та продуктивності праці, пошук шляхів її зростання, зробили іноземні дослідники Т. Гуляєва, Г. Емерсон, К. Маркс, М.Х. Мескон, М. Прока, Д.С. Сінк, А. Сміт, С.Г. Струмлінін та вітчизняні науковці А.Г. Бабенко, О.А. Бугуцький, Д.П. Богиня, В.В. Вітвіцький, В.С. Дієсперов, П.Т. Саблук та ін. Віддаючи належне проведеним попереднім дослідженням, ряд теоретичних і практичних питань на сьогодні залишаються невирішеними.

Недосконалість процесів інституціоналізації аграрного сектору у новому економічному просторі, динамізм соціально-економічних та політичних чинників сучасного розвитку аграрної сфери вносить постійні корективи в напрями формування та використання трудових затрат сільськогосподарських підприємств. Потребують системного дослідження питання управління продуктивністю аграрної праці, раціонального забезпечення сільськогосподарських підприємств трудовими ресурсами, формування дієвого мотиваційного механізму як пріоритетного напрямку державного регулювання. Недостатньо глибоко вивчені методологічні та практичні аспекти збільшення об'єму виробництва готової продукції, планування чисельності персоналу в умовах сезонності сільськогосподарського виробництва.

Метою дослідження є визначення напрямів управління продуктивністю праці на сільськогосподарських підприємствах з використанням основних факторів її підвищення.

Виклад основного матеріалу. Зростання продуктивності праці являє собою важливу передумову економічного, політичного та культурного прогресу в суспільстві; нерозривно пов'язане із розвитком продуктивних сил та призводить до підвищення рівня життя. Ріст продуктивності праці є головним фактором зростання національного доходу та приросту продукції, забезпечує розвиток промисловості та сільського господарства [2, с.42].

Маючи найсприятливіші можливості для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, Україна характеризується таким рівнем продуктивності праці в сільському господарстві, що не відповідає її наявним природним та матеріально-технічним ресурсам. Так, у 2012 році продуктивність праці у сільському господарстві в Україні склала близько 19,5 тис. доларів на одного працюючого [3].

Аналіз даних щодо річного рівня продуктивності праці в перерахунку на долари США на одного працюючого в Україні, деяких європейських країнах, Російській Федерації та США показує несприятливий стан розвитку аграрної сфери економіки нашої країни (рис. 1). Україна значно відстає від розвинутих країн світу за рівнем продуктивності праці внаслідок деіндустріалізації аграрного виробництва, зниження урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності худоби, надлишкової зайнятості, нераціональної організації виробництва, руйнації економічного механізму та подрібнення сільськогосподарських підприємств [4, с.130].

Низький рівень продуктивності праці обумовлюють зношені виробничі фонди, використання застарілих технологій, недосконалих систем мотивації праці, відсутність гідних умов праці та відпочинку персоналу сільськогосподарських підприємств, недостатньо розвинена інфраструктура сільської місцевості. Зазначені чинники не тільки знижують продуктивність праці, а й якість сільськогосподарської продукції, яка не може забезпечуватись зношеною технікою та збільшенням затрат сировини й енергетичних ресурсів.

На думку вчених [5, с.106] високий рівень продуктивності праці в європейських країнах обумовлений значно вищими цінами на сільськогосподарську продукцію, ніж в Україні та Росії, а лідируюча позиція щодо продуктивності сільськогосподарської праці в США досягнута за рахунок найбільш сприятливих природно-кліматичних умов ведення сільського господарства.

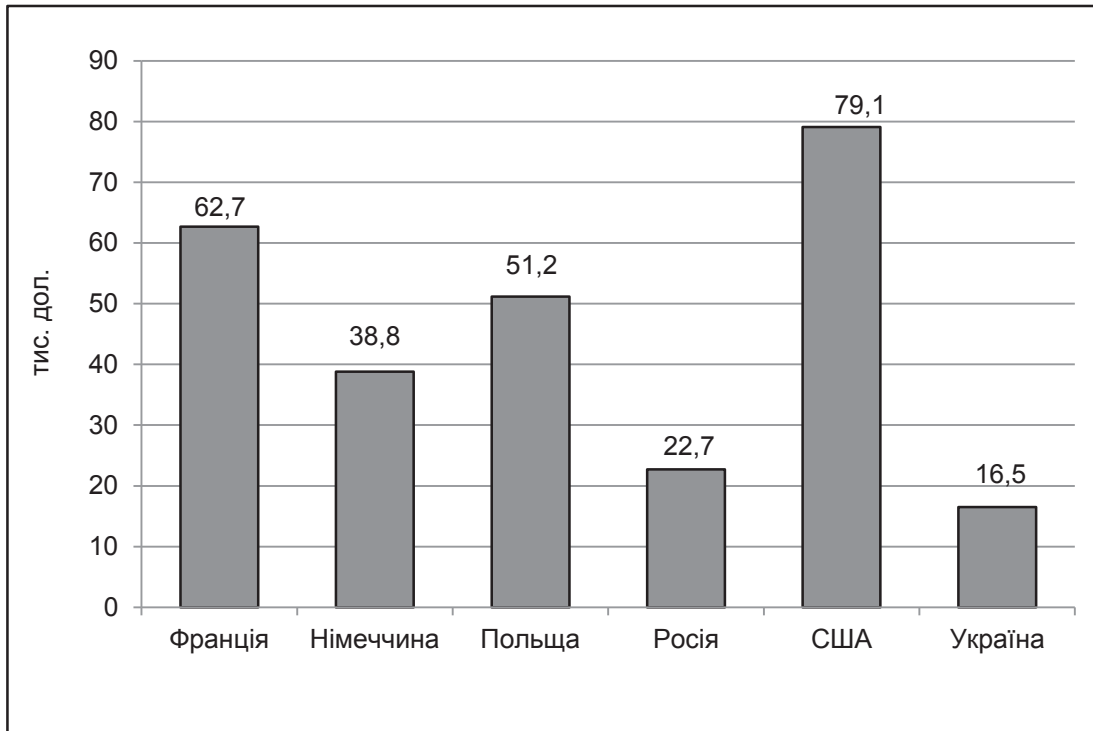

Рис. 1 Рівень продуктивності праці у сільському господарстві, тис. дол. на одного працюючого [3, 5]

На жаль, за роки незалежності Україна втратила контроль за продуктивністю праці. Темпи росту продуктивності праці в сільсь-

кому господарстві України показують некеро- вану динаміку у порівнянні з іншими краї- нами (рис.2).

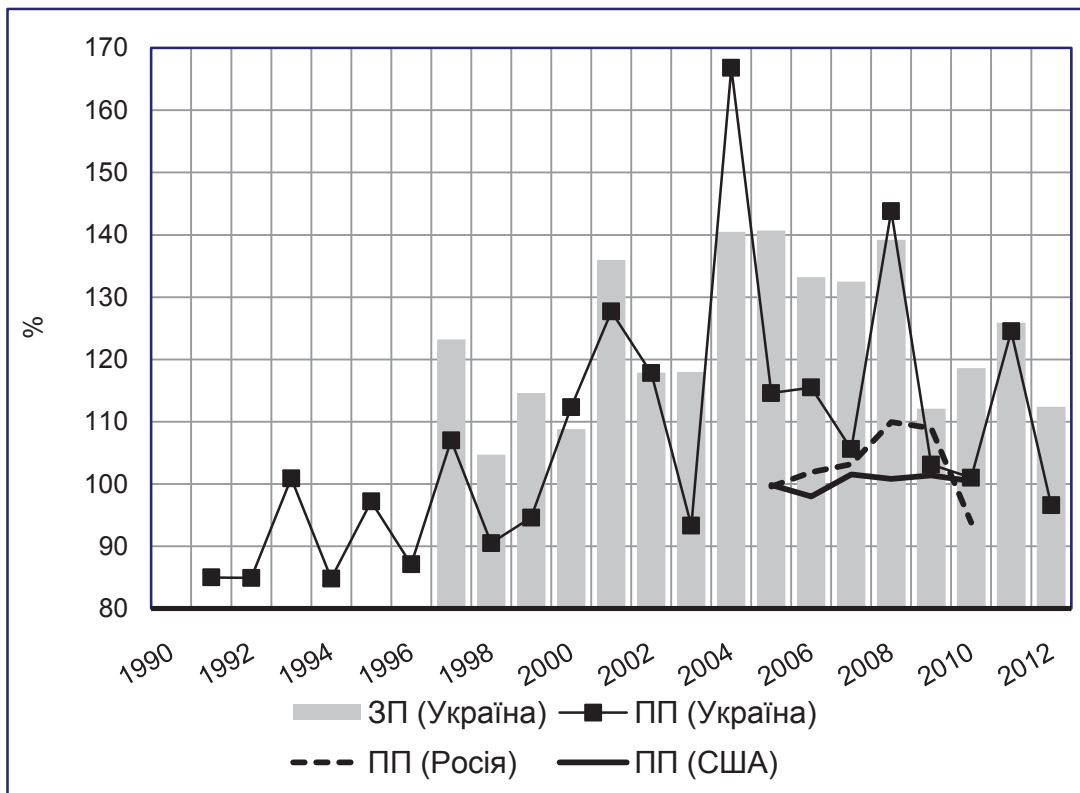

Рис.2 Динаміка продуктивності праці (ПП) та заробітної плати (ЗП), у % до попереднього року [3, 5]

Однією з основних умов розширеного відтворення, зниження собівартості продукції є перевищення темпів зростання продуктивності праці над темпами зростання заробітної плати. За даними Державної служби статистики України була розрахована й побудована динаміка заробітної плати: лише у 2000, 2004 та 2008 роках темпи росту продуктивності праці у галузі сільського господарства в Україні були вищими від темпів росту заробітної плати, на 3,5%, 26,3% та 4,6%, відповідно.

Проблема підвищення продуктивності праці має не тільки практичний, а й методологічний аспект, оскільки в період становлення ринкових відносин розробки вчених щодо вимірювання, росту та прогнозування продуктивності праці виявились неадаптованими до нових умов господарювання [5, с. 108].

Продуктивність праці на рівні сільськогосподарського підприємства може бути виміряна за допомогою вартісного (грошового), трудового, натурального або умовно-натурального методу, використовуючи прямі та обернені показники. Так, продуктивність праці за допомогою прямих показників може бути обчислена: як обсяг виробленої продукції до середньооблікової кількості працівників, як обсяг виробленої продукції на затрати робочого часу, як чистий продукт до середньооблікової чисельності працівників, або як чистий продукт підприємства на затрати робочого часу. Використання обернених показників дає змогу розраховувати продуктивність праці як затрати робочого часу на обсяг виробленої продукції або затрати робочого часу на чистий продукт підприємства [6, с. 11].

Розрахунок впливу показників продуктивності праці на ефективність виробництва зерна, молока та крупного рогатого скота показав, що на підприємствах з вищою продуктивністю праці виробляється більша кількість продукції на 100 га сільськогосподарських угідь, розмір прибутку та рівень рентабельності вищі, а вартість одиниці продукції нижча [1, с. 105].

Для успішного господарювання продуктивність праці потрібно не лише вимірювати, але й управляти нею. В умовах ринкової економіки все більшого значення набувають

розроблення і впровадження програм управління продуктивністю праці, які передбачають: вимір і оцінку поточного стану продуктивності; планування контролю і підвищення продуктивності; вжиття заходів підвищення продуктивності; вимір і оцінку впливу цих заходів.

Типова модель програми підвищення продуктивності праці для сільськогосподарських підприємств може бути описана такими елементами: розробка концепції; формування інформаційної бази; розробка організаційної структури, що забезпечить розробку та реалізацію рішень; визначення переліку показників для оцінки стану та тенденцій продуктивності праці; оцінка існуючого стану продуктивності праці та визначення значення формуючих факторів; розробка заходів щодо посилення впливу факторів продуктивності праці та визначення прогнозного рівня показників; виконання заходів та контроль; узагальнення та аналіз результатів впровадження [7, с. 16].

Розрізняють поняття факторів, умов та резервів зростання продуктивності праці. Трудова діяльність людей відбувається у взаємозв'язку із засобами виробництва, тобто рівень продуктивності їх праці формується під впливом багатьох чинників, що знаходяться в різному ступені залежності. Сукупність об'єктивних та суб'єктивних причин підвищення продуктивності праці називають факторами.

Поняття «фактор» відображає найбільш загальне визначення тієї сили, яка впливає на продуктивність праці. Дія факторів зростання продуктивності праці відбувається за певних обставин, які характеризуються природними, матеріально-технічними особливостями, що впливають на розвиток виробництва [2, с. 44]. Шляхи підвищення продуктивності праці вказують конкретні напрями дії основних факторів, методи їх використання в процесі виробництва. Продуктивність сільськогосподарської праці знаходиться під впливом багаточисленних різноманітних факторів, які можна об'єднати в чотири групи: природно-кліматичні (тривалість літнього періоду, клімат, якість ґрунтів, вологість), техніко-технологічні (рівень розвитку засобів виробництва, використання якісної сировини, прогресивної виробничо-

технологічної бази, застосування новітніх ресурсозберігаючих технологій), організаційно-економічні (поглиблення спеціалізації, оптимальна організація виробничого процесу з мінімальними втратами робочого часу, оптимальним завантаженням персоналу та основних виробничих фондів) та соціально-економічні (моральне й матеріальне стимулювання праці: зростання заробітної плати, премії та доплати, поліпшення умов праці та відпочинку, можливість самовираження, кар'єра, підвищення кваліфікації тощо).

Фактори продуктивності праці в сільському господарстві можна об'єднати в дві групи в залежності від ступеню їх впливу:

1) на величину затрат праці на 1 га посіву та голову скота;

2) на урожайність культур та продуктивність тварин.

К.І. Гурцкая виділяє три групи факторів:

1) підвищення рівня індустріалізації виробництва на основі досягнень науково-технічного прогресу;

2) удосконалення технології, суспільної організації сільськогосподарського виробництва та оплати праці;

3) підвищення культури землеробства, економічної родючості ґрунтів, вдосконалення сортів рослин та порід тварин, підвищення їх продуктивності, інтенсивне використання всіх природних умов сільськогосподарського виробництва [8, 9].

В процесі виробництва сільськогосподарської продукції доцільно враховувати також

фактори соціального та психологічного характеру.

Особливістю виробничих процесів у сільському господарстві є використання особливих засобів виробництва – живих організмів (тварини та рослини), розвиток яких обумовлений біологічними законами. Такий підхід дозволяє систематизувати фактори продуктивності праці в такі основні групи: біологічні, технічні, технологічні, організаційно-економічні, професійні, психологічні та соціальні.

Вважаємо, що при дослідженні факторів продуктивності праці необхідно використовувати комплексний системний підхід, який враховує ступінь зв'язку між ними. Обґрунтована факторна модель дасть змогу найбільш повно відобразити характер впливу всіх обставин, що викликають зміни продуктивності праці, мінімізувати негативні чинники та знайти найбільш оптимальні шляхи її підвищення.

Висновки. Підвищення продуктивності праці в сільському господарстві України – багатофакторна задача, яка включає в себе інституціональні механізми, що забезпечать зміцнення матеріально-технічної бази, поглиблення спеціалізації та посилення концентрації сільгоспвиробництва за рахунок розвитку економічних міжгалузевих зв'язків, розвиток інфраструктури сільських територій, розробку адекватної політики ціноутворення на сільхозпродукцію, що відкриє можливості підвищення рівня реальних доходів персоналу аграрних підприємств й підвище престиж сільськогосподарської праці.

Література

1. Гуляева Т.И. Факторы роста производительности труда в сельском хозяйстве / Т.И. Гуляева, Н.А. Миронова // Вестник ОрелГАУ. – 2006. - № 2-3. – С. 104-108.
2. Экономика труда под. ред. Н.А. Иванова и Г.И. Мечковского: учеб. пособие для вузов. – М.: «Высш. школа», 1976. – 423 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Чорна Р.М. Продуктивність праці у сільському господарстві як основний чинник, що визначає науково-технічний прогрес галузі [Електронний ресурс] / Р.М. Чорна // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. - 2013. - Вип. 23. - С. 126-133. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pav_2013_23_22.pdf.
5. Прока Н.И. Сравнительный анализ уровня производительности труда в аграрном секторе экономики / Н.И. Прока, А.С. Волчёнкова // Вестник ОрелГАУ. – 2012. - № 2. – С. 106-112.
6. Пасека А.С. Продуктивність праці в Україні: стан та організаційно-економічний механізм підвищення: автореф. дис. канд. економ. наук: 08.00.07 "Демографія, економіка праці, соціальна еко-

- номіка і політика” / А.С. Пасєка; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2010. - 25 с.
7. Панченко С.І. Продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах в умовах трансформаційних процесів: автореф. дис. канд. економ. наук: 08.00.04 “Економіка та управління підприємствами (економіка сільського господарства і АПК)” / С.І. Панченко, Луганський національний аграрний університет. - Луганськ, 2008. – 24 с.
  8. Гурцкая К.И. Превращение сельскохозяйственного труда в разновидность индустриального / К.И. Гурцкая. - М.: Агропромиздат, 1986. – 124 с.
  9. Пруденский Г.А. Внутрипроизводственные резервы / Г.А. Пруденский. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1954. – 284 с.